

Raport ze spotkań Rady Naukowej
Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej

Opracowanie:
dr Magdalena Lemańczyk
Instytut Kaszubski w Gdańsku

Gdańsk, 15.08.2018

I spotkanie Rady Naukowej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w dniu 12 stycznia 2018 roku

Zebranych powitał Dyrektor DWPN Lucjan Dzumla, nawiązując do 20. rocznicy założenia instytucji.

Moderujący spotkanie Krzysztof Wysdak przedstawił porządek obrad: omówienie działań zaproponowanych na 2018 rok, wybór tematów artykułów naukowych, słownik biograficzny mniejszości niemieckiej, wywiady pogłębione (zgody respondentów na przeprowadzenie wywiadów), sprawy bieżące.

Krzysztof Wysdak poprosił koordynatora projektu o przedstawienie najważniejszych informacji na temat założeń projektu na rok 2018 dotyczących zadań kontynuowanych. Dr Michał Matheja omówił działania związane ze złożeniem wniosku do MSWiA i konsekwencje ustalenia wysokości dotacji na dotychczasowym poziomie. Przypomniał wcześniejsze ustalenia dotyczące ograniczenia liczby spotkań Rady Naukowej do dwóch w ciągu roku. Drugie tegoroczne spotkanie wyznaczone zostało na 22 czerwca.

Przedstawił założenia dotyczące przewidzianej w projekcie debaty poświęconej tematowi: *Jak dokumentować historię mniejszości niemieckiej w Polsce?*, zaplanowanej na dzień 22 września 2018 r. w ramach Festiwalu Kultury Mniejszości Niemieckiej we Wrocławiu. Już podczas posiedzenia Rady w listopadzie 2017 r. moderacji podjął się prof. Piotr Madajczyk, jako panelistów wskazano dr Irenę Kurasz, Weronikę Wiese i Gerarda Wonsa. Prof. Krzysztof Gładkowski korespondencyjnie zgłosił propozycję zaproszenia, jako czwartego panelisty, przedstawiciela Ośrodka *Pamięć i Przyszłość* z Wrocławia. Propozycja ta została przez Radę zaakceptowana. Dr Bernard Linek zaproponował, aby zwrócić się bezpośrednio do wicedyrektora dra Wojciecha Kucharskiego.

Dr Michał Matheja poinformował o postępach prac związanych z przeprowadzaniem wywiadów z założycielami struktur mniejszości w okresie przełomu ustrojowego oraz planach dotyczących kolejnych wywiadów. Poprosił o sugestie, z kim należałoby w pierwszej kolejności takie wywiady przeprowadzić.

W dalszej części spotkania moderator przypomniał dotychczas zgłoszone propozycje tematów artykułów zamawianych. Stanowią one kontynuację wątku podjętego w roku 2017 tj. kwestii inwigilacji Niemców na Górnym Śląsku w okresie PRL w świetle materiałów zgromadzonych w IPN, opracowywanych przez dra Zbigniewa Bereszyńskiego. Propozycje

dotyczą podjęcia tej tematyki w odniesieniu do innych regionów, np. Warmii i Mazur. Ustalono, że po rozmowie z drem Bereszyńskim i drem Sebastianem Rosenbaumem, podjęta zostanie wstępna decyzja nad rozszerzeniem obszaru badawczego. Dr Linek zaproponował także podzielenie publikacji na dwie części i ponowne wydanie jej w jednym tomie.

W trakcie dyskusji pojawiły się nowe pomysły, m. in. podjęcia badań na temat białych plam wskazanych przez prof. Piotra Madajczyka, a także zagadnień lingwistycznych, obyczajów i tradycji śląskich. Dr Kurasz podkreśliła, iż zbadanie białych plam, tematów zupełnie nowych, oraz przygotowanie artykułu, wymagać będzie dużego nakładu czasu, pracy i kosztów. Ostatecznie ustalono, że temat kwestii mniejszości niemieckiej w materiałach IPN będzie kontynuowany. Pan Rafał Bartek zaproponował ponadto zajęcie się pogłębionym badaniem kwestii językowych i ich związku z regionem (regionami). Propozycję poparła prof. Joanna Rostropowicz, uważając ją za niezwykle cenną badawczo np. na Górnym Śląsku. Dłuższa dyskusja poświęcona została problemowi publikowania wyników badań w warunkach parametryzacji funkcjonującej na uczelniach oraz wysokości środków przeznaczonych na Centrum. Dr Lemańczyk przedstawiła sugestię prof. Madajczyka, aby wydać artykuły w tematycznym czasopiśmie naukowym, np. Rocznik Polsko-Niemiecki lub inny. Dr Adriana Dawid zaproponowała wydanie artykułów z roku 2018 w formie pracy zbiorowej. Przewodniczący Rafał Bartek odniósł się natomiast do kwestii upowszechniania wyników badań CBMN, tj. kręgu potencjalnych odbiorców – głównie mniejszości niemieckiej i innych osób zainteresowanych – oraz ważności tych wyników dla wielu osób związanych z życiem mniejszości. Krzysztof Wysdak podsumowując dyskusję zgłosił wniosek o rozważenie spraw strategicznych podczas czerwcowego posiedzenia Rady.

W kolejnym punkcie podjęte zostało zagadnienie tworzenia słownika biograficznego mniejszości niemieckiej. W założeniach na rok 2018 przewidziano zebranie materiałów do opracowania 24 biogramów. Podjęto dyskusję nad opracowaniem listy osób, zakresu, kryteriów doboru oraz sposobu zbierania materiałów. Dr Matheja zadał pytania m. in. o to, kto powinien opracowywać biogramy oraz jaką treść i formę powinny one posiadać. Prof. Rostropowicz zwróciła uwagę na objętość biogramów. Dr Magdalena Lemańczyk przedstawiła sugestię prof. Piotra Madajczyka, aby nie przygotowywać „suchych” biogramów, ale eseje biograficzne. W pierwszej kolejności bohaterami słownika powinni być parlamentarzyści, przewodniczący TSKN z 3 województw śląskich oraz założyciele stowarzyszeń. Koordynator CBMN przygotuje listę 24 postaci wybranych na rok 2018 oraz listę szerszą do opracowania w przyszłości. Słownik zostanie udostępniony w wersji elektronicznej i będzie uzupełniany w latach kolejnych. Ks. prof. Marcin Worbs zwrócił

uwagę na fakt, że ma to być słownik mniejszości i w biogramach koncentrować się należy na zasługach i dokonaniach dla mniejszości. Dr Bernard Linek podkreślił, że warunkiem powodzenia jest wybór opiekuna naukowego słownika biograficznego oraz duże nakłady finansowe i odpowiednio przygotowana metodologia opracowywania biogramów. Dr Matheja zobowiązał się do przesłania członkom Rady CBMN listy proponowanych osób, z prośbą o jej uzupełnianie. Rafał Bartek postulował ponadto zapytanie czołowych przedstawicieli mniejszości niemieckiej o osoby, które ich zdaniem są ważne dla tej grupy, a obecnie nie funkcjonują w powszechnej świadomości.

Dr Michał Matheja przedstawił problem z pozyskiwaniem zgód na przeprowadzenie wywiadów pogłębionych. Temat konieczności sformalizowania tej procedury podzielił Radę. Dr Irena Kurasz wyraziła obawę, że konieczność podpisania dokumentu odstraszy część potencjalnych respondentów. Zdaniem p. Rafała Bartka, o ile nie ma formalnych przeszkód, aby potomkowie w przyszłości kwestionowali zgodę respondenta (ojca, dziadka) na udzielenie wywiadu i wykorzystanie jego wyników do celów naukowych, o tyle CBMN powinien prosić o wyrażenie pisemnej zgody na przeprowadzenie badania od respondentów. Dr Bernard Linek stwierdził, iż od strony instytucjonalnej kluczowe jest posiadanie pisemnej zgody respondenta, w celu zabezpieczenia instytucji przed ewentualnymi roszczeniami osób trzecich. Ustalono, że kwestia ta zostanie skonsultowana z prawnikiem. W roku 2018 podjęta zostanie próba rozszerzenia obszaru, w którym wywiady będą nagrywane. Ich liczba została zredukowana do 20. Przeprowadzenie wywiadów powierzone zostanie dotychczasowym współpracownikom Centrum.

W ramach spraw bieżących dr Bernard Linek zaproponował, aby wraz z zaproszeniem na kolejne posiedzenie Rady rozesłać krótki protokół z poprzedniego spotkania. Zaproponował też podjęcie działań na rzecz zwiększenia budżetu Centrum w przyszłości.

Zebranie zakończył moderator Krzysztof Wysdak.

II spotkanie Rady Naukowej Centrum Badań Mniejszości Niemieckiej w dniu 22 czerwca 2018 roku

Spotkanie Rady Naukowej CBMN otworzył Dyrektor DWPN Lucjan Dzumla, witając zebranych i przedstawiając sprawozdanie z dotychczasowych prac w ramach projektu.

Porządek spotkania zaproponował moderator, Krzysztof Wysdak, wg następujących tematów: omówienie stanu realizacji zadań na rok 2018, podejmowanie innych działań w zakresie tematyki stanowiącej obszar zainteresowania CBMN, słownik biograficzny mniejszości niemieckiej, kwestie strategiczne i założenia projektu na rok 2019, sprawy bieżące.

Głos zabrał dr Michał Matheja, rozpoczynając od poinformowania, iż debata nt. *Jak dokumentować historię mniejszości niemieckiej?*, planowana pierwotnie w ramach Festiwalu Kultury Mniejszości Niemieckiej we Wrocławiu, nie dojdzie do skutku ze względu na trudności logistyczne i przeładowanie programu Festiwalu. Postanowiono, iż debata zostanie zorganizowana przy okazji innego wydarzenia organizowanego przez DWPN, najprawdopodobniej w listopadzie 2018 roku, z udziałem wcześniej wybranych uczestników tj. prof. Piotra Madajczyka w roli moderatora, w roli panelistów: dr Irena Kurasz, p. Weronika Wiese, p. Gerard Wons, oraz z wsparciem merytorycznym wrocławskiego Ośrodka Pamięć i Przyszłość.

Dr Matheja przedstawił także postępy projektu, prowadzonego w ramach CBMN tj. wywiadów pogłębionych z najstarszymi członkami mniejszości niemieckiej.

Poruszona została kwestia dotycząca artykułów zamawianych, m. in. dotyczących problematyki inwigilacji Niemców w Polsce w okresie powojennym, których realizacja jest w trakcie (m. in. opracowania dotyczące Pomorza Zachodniego, Ziemi Lubuskiej, Dolnego Śląska, Warmii i Mazur). Zaproponowano, obok dotychczas opisanego obszaru Górnego Śląska (zwłaszcza woj. opolskiego), objęcie opracowaniem pasa terenów północnych i zachodnich Polski.

Dr Matheja przedstawił także postępy prac nad realizacją wywiadów z założycielami struktur mniejszości niemieckiej i poprosił zebranych o sugestie i wskazywanie osób do wywiadów.

Moderator spotkania, wobec braku pytań i uwag, poprosił dr Matheję o przejście do kolejnego punktu, tzn. sprawy rozszerzenia działalności Centrum i utworzenia archiwum,

które – zdaniem Dyrektora DWPN Lucjana Dzumli – m. in. z powodu braku dofinansowania ze strony BMI nie dojdzie na razie do skutku. Dr Matheja wyraził obawę odnośnie przechowywania już zebranych materiałów, które jego zdaniem powinny jak najszybciej znaleźć stałe miejsce. Przypomniał także, że dokumentacja mniejszości niemieckiej jest już częściowo w trakcie zbierania i digitalizacji, i będzie ona kontynuowana, podobnie jak wywiady z założycielami struktur mniejszości niemieckiej. Wspomniał również, iż planowane utworzenie wstępnego księgozbioru dotyczącego mniejszości niemieckiej, na razie także nie dojdzie do skutku ze względu na brak finansowania ze strony BMI. Zaproponował ponadto przedstawienie stronie niemieckiej odrębnego projektu, nieodwołującego się do CBMN, lecz do postanowień Polsko-Niemieckiego Okrągłego Stołu.

Dr Linek zgłosił uwagę, iż bez instytucjonalizacji, struktur, bez zaplecza osobowego i finansowego, trudno będzie podjąć poważniejsze i długoterminowe projekty badawcze dotyczące mniejszości niemieckiej w Polsce. Sugerował ponowne skierowanie wniosku projektowego do strony niemieckiej, dotyczącego rozszerzenia działalności Centrum i uwzględnienie przynajmniej paru etatów na potrzeby sprawnego i profesjonalnego funkcjonowania. Dyrektor DWPN Lucjan Dzumla stwierdził, iż wobec braku znajomości powodów odrzucenia finansowania wniosku, trudno przewidzieć kolejne decyzje strony niemieckiej. Prof. Krzysztof Gładkowski zasugerował poproszenie o wsparcie p. Hartmuta Koschyka lub osoby odpowiedzialnej aktualnie w Bundestagu za kontakty z mniejszością niemiecką w Polsce, albo poszukanie wsparcia w bogatszych landach które współpracują z mniejszością niemiecką. Moderator spotkania, p. Krzysztof Wysdak, wyraził pogląd, iż władze Niemiec, wspierając mniejszości w Niemczech, oczekują także wsparcia kraju zamieszkania mniejszości niemieckich na zasadzie wzajemności (w tym przypadku władz Polski). Dr Michał Matheja potwierdził, iż pomysł wsparcia ze strony landów jest trafiony i że już odbyły się wstępne rozmowy z przedstawicielem landu Saksonia odnośnie priorytetów wsparcia, zwłaszcza partnerstwa pomiędzy landem a województwem śląskim.

Prof. Joanna Rostropowicz podpowiedziała, iż CBMN w oczekiwaniu na decyzję o sfinansowaniu przez ministerstwo działań archiwizacyjnych, mogłoby już na tym etapie zatrudnić/zaangażować profesjonalnego archiwistę, który uporządkowałby materiał do dalszej pracy, np. digitalizacji. Pomysł poparł dr Linek.

Moderator spotkania, przeszedł do następnego punktu programu tj. słownika biograficznego mniejszości niemieckiej. Dr Matheja przypomniał zebranym, iż podczas pierwszego spotkania w 2018 r. zadecydowano o stworzeniu fundamentu pod słownik biograficzny, tzn. listy 24 biogramów, które w pierwszej kolejności powinny być opracowane.

Taką listę przekazał podczas spotkania uczestnikom wg kryterium: w pierwszej kolejności parlamentarzyści mniejszości niemieckiej, przewodniczący TSKN województwa śląskiego, opolskiego, dolnośląskiego, oraz ojców założycieli, którzy rozpoczynali działalność w latach 80. XX w. Jednocześnie dr Matheja poinformował, że na wewnętrzne potrzeby stworzenia słownika utworzono tzw. listę rezerwową osób (biogramów). Dr Paweł Popieliński przesłał dodatkowo listę osób spoza wyżej wymienionych województw, które także należałoby umieścić w słowniku.

Dr Matheja podzielił się również z uczestnikami spotkania uwagami z dotychczasowego przebiegu prac nad przygotowywaniem biogramów, konkretnie trudnościami z przeprowadzaniem wywiadów (uzyskaniem zgody na przeprowadzenie rozmowy) biograficznych z byłymi parlamentarzystami mniejszości niemieckiej. Zaproponował strategię zbierania materiałów, zgodnie z którą w pierwszej kolejności informacje będą zbierane bezpośrednio od osób żyjących. Prof. Piotr Madajczyk wraz z drem Bernardem Linkiem wyrazili wspólną opinię, iż żadna osoba pełniąca obecnie oraz w przeszłości funkcję publiczną nie może zabronić publikowania informacji na jej temat. Ponownie zaproponowano wypracowanie ujednoczonego kryterium opracowania biogramów, oraz zakresu, w zależności od dostępnych źródeł danych. Zdaniem prof. Madajczyka formuła proponowanego słownika powinna wykraczać poza typowe biogramy (np. data i miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania, wykształcenie i zawód) i uwzględniać formę eseju, która ukazywałaby postać w kontekście społeczno-historycznym, na wzór Polskiego Słownika Biograficznego. Dr Matheja zaproponował, iż na wstępnym etapie prac słownik mógłby ukazać się w formie internetowej, tak, aby umożliwić stopniowe rozbudowywanie biogramów, a dopiero później w postaci książki.

Podjęto także dyskusję nad kwestionariuszem, jako narzędziem zbierania podstawowych danych o osobach. Dr Linek dodał uwagi związane m. in. z poszerzeniem informacji w kwestionariuszu o szerszą działalność osób oraz zbieraniem informacji z możliwie szerokich źródeł. Prof. Madajczyk zasugerował dodanie w niektórych przypadkach pytań pogłębiających, tak aby skłonić osoby do szerszej wypowiedzi. Dyrektor DWPN, Lucjan Dzumla, zasugerował dodanie do listy biogramów BJDMu. Ostatecznie zebrani podjęli decyzję o zebraniu materiałów i opracowaniu biogramów 24 osób w 2018 roku. Dr Linek przestrzegał przed problemem zbyt dużej liczby autorów biogramów, co może spowodować zbytnie rozproszenie i rozmycie informacji, oraz postulował zdefiniowanie objętości biogramu.

Następnie moderator przeszedł do kolejnego punktu spotkania tj. do kwestii strategicznych i założeń na 2019 rok. Dr Matheja podkreślił, że wiążącą rozmowę na temat strategii i finansowania na 2019 rok, najlepiej przeprowadzić w obecności władz VdG i TSKN Opole.

Podjęto natomiast decyzję o kontynuowaniu wywiadów pogłębionych z przedstawicielami najstarszego pokolenia Niemców w Polsce, kontynuowaniu wywiadów z założycielami struktur mniejszości niemieckiej w Polsce, dalszych pracach nad słownikiem biograficznym mniejszości niemieckiej, a także zorganizowaniu debaty/konferencji. Dr Linek zaproponował temat debaty/konferencji dotyczący przedstawienia historii, mniejszości narodowych, w podręcznikach do nauczania historii, wydanych po 1945 roku, lub dotyczący polsko-niemieckiego podręcznika do nauczania historii.

Powrócono do kwestii artykułów zamawianych na 2019 rok na tematy wybrane przez członków Rady CBMN i po raz kolejny poruszono sprawę parametryzacji. Dr Matheja zaproponował wydanie drugiego tomu, który korespondowałby z już wydanymi artykułami oraz opublikowanie wyników badań, które dr Kurasz prowadziła w 2016 roku w ramach projektu CBMN wśród gimnazjalistów w województwie opolskim.

Dr Linek stwierdził, iż należałoby bardziej zadbać o odpowiedni standard publikacji CBMN, i zgłosił uwagę, jako przykład, że w już opublikowanej książce dra Bereszyńskiego na temat komunistycznego aparatu bezpieczeństwa na Górnym Śląsku nie umieszczono logo Centrum, ani niemieckojęzycznego streszczenia.

Na koniec, w ramach spraw bieżących, ustalono wstępnie terminy posiedzeń Rady Naukowej CBMN na 2019 rok tj. 11 stycznia oraz 14 czerwca.

Spotkanie zakończył moderator Krzysztof Wysdak.